

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота магістра
з теми: **«ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ В
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи SoL2-M22z
спеціальність 016 Спеціальна освіта
спеціалізація 016.01 Логопедія
Домітращук Алла Володимирівна
Керівник: **Гладуш В.А.**, д.п.н., проф.
Рецензент: **Федоренко С.В.**, д.п.н., проф.

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	7
1.1. Сутність та генезис логопедичної роботи в системі освіти України.....	7
1.2. Порухення мовленнєвого розвитку у дітей, їх класифікації та загальна характеристика.....	16
1.3. Особливості розвитку пам'яті у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	23
Висновок до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ.....	33
2.1. Корекційна роботи з розвитку пам'яті в учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	33
2.2. Зміст корекційно-розвивальної програми щодо розвитку пам'яті в учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	41
2.3. Методологія емпіричного дослідження щодо ефективності логопедичної роботи з розвитку пам'яті в учнів з ПМР.....	48
2.4. Результати діагностики пам'яті дітей на констатувальному етапі емпіричного дослідження.....	51
Висновок до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ.....	57
3.1. Організація емпіричного дослідження.....	57
3.2. Результати контрольного етапу емпіричного дослідження та їх інтерпретація.....	59
3.3. Методичні рекомендації шкільним логопедам щодо розвитку пам'яті в учнів початкової школи з ПМР.....	64
Висновок до третього розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	77

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВНО** – відділи народної освіти
- ДЦП** – дитячий церебральний параліч
- ЗНМ** – загальний недорозвиток мовлення
- ЗПР** – затримка психічного розвитку
- ЗЗСО** – загальний заклад середньої освіти
- ЗДО** – заклад дошкільної освіти
- ІМК** – індивідуальна мовна карта
- ІПН** – індивідуальна програма навчання
- ІПР** – індивідуальна програма розвитку
- ІРЦ** – інклюзивно-ресурсний центр
- КППО** – комплексна психолого-педагогічна оцінка
- КС** – команда супроводу
- НМР** – норма мовленнєвого розвитку
- ООП** – особливі освітні потреби
- ПМР** – порушення мовленнєвого розвитку
- СПМ** – системне порушення мовлення

ВСТУП

Актуальність. Сучасне покоління людей живе в часи інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу. Учням закладів освіти потрібно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати через певний час великий обсяг всебічної інформації. Тому, серед завдань школи є – всебічний розвиток особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися. Учень, який в початкових класах внаслідок впливу об'єктивних чи суб'єктивних чинників не навчився вчитися, у якого недостатньо розвинута когнітивна сфера, зокрема, пам'ять, як правило, в подальшому, тобто в середній та старшій школі не буде встигати оволодівати знаннями.

Пам'ять – процеси організації та збереження минулого досвіду, що дозволяють повторне використання його в діяльності або повернення до сфери свідомості [17, с. 318].

Психологічна наука стверджує, що всі психічні процеси між собою тісно взаємозалежні. Так сприйняття буде вкрай обмеженим без пам'яті, запам'ятовування буде неможливим без сприйняття, увага буде майже відсутньою без мислення. Якщо відображення і сприймання – це початковий етап процесу відображення об'єктивної діяльності, що діє на наші органи чуття в даний час, то пам'ять – це відображення об'єктивної реальності, але тієї, що діяла в минулому. Науковцями доведено, що будь-коли сприйняте, пережите в подальшому не зникає безслідно, і за певних умов інформація минулого може бути більш або менш точно відтвореною знову.

Мова – система знаків, що служить засобом людського спілкування, діяльності розумової, способом вираження самосвідомості особистості, передачі від покоління до покоління і збереження інформації. Мова існує і реалізується через мовлення [17, с. 255]. Отже, мова є одним із найважливіших компонентів мовленнєвої діяльності, а мовлення – кінцевий її результат. Більшість науковців погоджуються з тим, що мовлення має психофізіологічну основу. На складну психічну організацію мовлення вказують психологи Л. Виготський,

О. Запорожець, Л. Рубінштейн та ін. Мовлення посідає провідне місце у процесі психічного розвитку дитини і внутрішньо пов'язане з розвитком мислення й усвідомленням загалом.

Дослідження українських науковців (С. Конопляста, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.), підтверджують, що особливості запам'ятовування, збереження і відтворення словесної інформації значною мірою залежать від порушення мовленнєвого розвитку.

Тому, проблема логопедичної роботи з розвитку пам'яті в учнів початкової школи з порушенням мовленнєвого розвитку залишається досить актуальною на сьогодні і логопедам разом з вчителями початкових класів потрібно ще багато працювати над вирішенням цього питання. Через це, вважаємо, що дослідження логопедичної допомоги щодо покращення пам'яті молодших школярів з порушенням мовленнєвого розвитку є досить актуальним питанням, яке потрібно поглиблювати.

Об'єктом дослідження даної роботи є практика роботи логопеда з учнями початкової школи з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Предмет дослідження: особливості логопедичної роботи з розвитку пам'яті в учнів початкової школи з ПМР.

Робоча гіпотеза дослідження. Ми припускаємо, що цілеспрямована та системна корекційно-розвиткова робота логопеда у взаємодії з учителями початкової школи може покращити розвиток пам'яті учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Мета роботи: виявити особливості логопедичної роботи з покращення пам'яті учнів початкової школи з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Завдання:

1. Зробити аналіз теоретичних основ логопедичної роботи, спрямованих на розвиток пам'яті в дітей закладів освіти.
2. Підібрати та обґрунтувати діагностичний інструментарій визначення рівня розвитку пам'яті в учнів початкової школи з порушеннями мовленнєвого розвитку.

3. Скласти та впровадити корекційно-розвиткову програму, яка б підвищила рівень розвитку пам'яті в учнів початкової школи з порушеннями мовленнєвого розвитку.
4. Провести емпіричне дослідження з метою підтвердження робочої гіпотези щодо ефективності корекційно-розвиткової логопедичної роботи.
5. Пояснити результати дослідження та сформулювати методичні рекомендації логопедам, вчителям початкової школи різних типів закладів.

Методи дослідження:

- теоретичні: вивчення спеціальної літератури, документів, аналіз, порівняння, синтез, узагальнення результатів теоретичних здобутків та анамнезу розвитку дітей;
- емпіричні: спостереження, бесіда, педагогічний експеримент, метод аналізу процесу та продуктів навчальної діяльності.

Новизна та теоретична значущість роботи полягає у вивченні, аналізі та підтвердженні існуючих в обмеженій кількості теоретичних доробків щодо логопедичної роботи з розвитку пам'яті в учнів початкової школи з порушеннями мовленнєвого розвитку, узагальненні очікувань педагогічних працівників.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути корисними для широкого кола логопедів, психологів, дефектологів, батьків, вчителів початкової школи, а також для студентів майбутніх фахівців з корекційної освіти.

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань) та 7 додатків. Обсяг роботи без списку літератури та додатків – 68 арк, загальний обсяг – 105 арк.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у дипломній роботі було здійснено теоретичний аналіз сутності, генезису та значення логопедичної роботи в системі освіти України. Під час опрацювання теоретичних доробків досліджувалася та аналізувалася переважно психолого-педагогічна література українських науковців з логопедії. На сьогодні українська логопедична наука має широкий спектр напрацювань щодо навчання і виховання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Упродовж останніх 70-ти років фундаментальні та прикладні дослідження проводилися спочатку у науково-дослідних установах (відділ логопедії НДІ педагогіки, відділення логопедії ІСПП) та на кафедрі логопедії НПУ імені М.П.Драгоманова. Саме в цих закладах сформувалися наукові школи логопедії Є. Соботович, М. Савченко, М. Шеремет, розвиваються й набирають обертів наукові школи В. Тарасун, С. Коноплястої, В. Тищенка, Н. Гаврилової, Н. Савінової, Н. Пахомової. За останні роки досліджено чимало наукових проблем пов'язаних з поліпшенням логопедичної допомоги дітям, які цього потребують. Утім, проблема логопедичної роботи з розвитку пам'яті у дітей з ПМР, як важливої умови успішної корекційно-розвиткової роботи, на наш погляд, ще розкрита недостатньо.

Висвітлено основні наукові класифікації ПМР, охарактеризовано чинники та причини виникнення ПМР, показано особливості розвитку психічних пізнавальних процесів, зокрема, пам'яті у дітей з ПМР. Також, зазначено, що в Україні наразі функціонує широка мережа закладів (міністерства освіти і науки, міністерства соціальної політики та міністерства охорони здоров'я), де можна отримати кваліфіковану логопедичну допомогу. Провідну роль у цьому відіграє логопед (вчитель-логопед), який відповідно до професійних компетентностей здатний проводити діагностику ПМР, впроваджувати корекційно-розвиткову роботу для подолання виявлених порушень, розвивати психічні пізнавальні процеси, від яких безпосередньо залежить розвиток мовлення, зокрема, сприйняття, увага, пам'ять, мислення, проводити профілактичну роботу серед молодих сімей, за допомогою рекомендацій, консультацій залучати батьків, вчителів в процес корекційного навчання.

В ході дослідження з'ясовано, що дитина з відхиленнями чи порушеннями у мовленнєвому розвитку потребує своєчасної і кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги логопеда. Логопедичне втручання у психофізичний розвиток здійснюється на підставі встановлених принципів, форм і методів, як традиційних так і нетрадиційних. Діти з ПМР, які навчаються в загальномасових закладах освіти, практично це діти з інклюзивним навчанням, потребують додаткового супроводу у вигляді корекційно-розвиткових занять, щоб поліпшити якість засвоєння освітньої програми.

Педагогічна практика на базі Опорного закладу «Вашківецький ЗЗСО І-ІІІ ступенів (Чернівецька область) створила реальні можливості зануритися в проблеми діагностичної роботи, ознайомитися з робочою документацією на дітей, зрозуміти особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, у тому числі дітей з ПМР у звичайному освітньому середовищі. Для об'єктивної роботи в якості логопеда та формування більш-менш достовірної експериментальної вибірки залучено дітей, які раніше відвідували логопеда ІРЦ, зараз проходять навчання школі та ще по можливості відвідують додаткові заняття в логопедом. Для проведення педагогічного експерименту щодо розвитку пам'яті у цих дітей, на початку проведено діагностику розвитку різних видів пам'яті за трьома методиками, на підставі результатів сформовано додатковий обсяг занять у вигляді корекційно-розвиткової програми. У молодшому шкільному віці особливо інтенсивно розвивається словесно-логічна пам'ять, відбувається інтенсивний розвиток довільної пам'яті, довільного запам'ятовування й відтворення. Але без спеціального керівництва розвитком пам'яті молодші школярі звичайно використовують тільки найпростіші способи довільного запам'ятовування і відтворення (переказ).

У розробці авторської програми допомогу надавали керівник практики – логопед та психолог, вчителі початкових класів, де навчалися діти. Після запровадження змісту програми у вигляді дидактичних ігор та вправ зроблено повторну діагностику розвитку пам'яті за допомогою трьох методик.

У ході дослідницької та практичної логопедичної роботи за допомогою методик вивчено особливості та рівень розвитку короткочасної й змістовної пам'яті в учнів з ПМР 2 класів, динаміку зміни її в процесі спеціально підготовлених занять. Нами з'ясовано, що молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються в розвитку пам'яті дитини. Більшість першокласників просто повторюють кожне слово, яке необхідно запам'ятати, а вже у 2 класі більшість дітей стараються після корекційно-розвиткових занять повторювати слова групами. Деякі з них групують слова за загальними ознаками. У молодшому шкільному віці значно підвищується здатність зачувати й відтворювати, зростає продуктивність запам'ятовування навчального матеріалу. А це підтверджує нашу гіпотезу, що рівень пам'яті підвищується з віком, але за допомогою цільової корекційно-розвиткової логопедичної роботи. Тож, можемо стверджувати, що розвиток пам'яті молодших школярів полягає в зміні співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування (у бік зростання ролі довільного), образної та словесно-логічної пам'яті. На розвиток пам'яті у молодших школярів впливають не тільки притаманні тенденції у вікових закономірностях пам'яті, а й методи і способи роботи учителя, логопеда, змістовна і структурна побудова підручників, навчальних посібників.

Корекційно-розвиткова робота в яку входить чітке структурування навчального матеріалу на уроці, системність в організації навчальної діяльності учнів, послідовність інформаційного матеріалу, логіка його викладу на уроці суттєво впливає на розвиток пам'яті у молодших школярів. Логопедична робота з розвитку пам'яті та її тренування має велике значення не тільки для засвоєння навчальної програми, а й для уміння застосовувати ці знання в розв'язанні як стандартних, так і нестандартних завдань. У процесі шкільного навчання пам'ять дітей продовжує розвиватися, головною рисою її стає спрямованість на оволодіння знаннями основ наук. На підставі результатів дослідження сформульовано методичні рекомендації логопедам та вчителям початкових класів щодо розвитку пам'яті в учнів з ПМР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л. Особливості довільної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Дефектологія*. 1999. №4. С. 28-31
2. Антощук Е. В. Знакомьтесь ваша память: Скорая медицинская помощь от Украинской школы эйдетики. Киев: Издатель А.Н. Эшке; Вирій, 2009. – 1996 с.
3. Базима Н.В., Корсун В.А., Денисяка О.М. Логопедична робота з дошкільниками із ЗНМ та РАС методами логоритміки. *Науково-методичний журнал "Логопедія"*, 2017. 11. 16-34
4. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті. Тернопіль: «Богдан», 1998. 70 с.
5. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (1945 – 2000) Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2006. 24 с.
6. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. Вип. 9. С. 14-24
7. Белова О.Б. Парадигма онтогенезу мовлення як методологічна основа мовленнєвого розвитку. *Вісник: зб. наук. Луганського національного національного університету імені Тараса Шевченка*. № 6 (344), Ч. I, 2021. С. 207–224
8. Білокін Н.О. Сем'янівський НВК. Ейдетика в початковій школі https://natalibilokin.blogspot.com/p/blog-page_27.html
9. Виготський Л. С. Зібрання творів: У 6 т. Москва, 1984. 961 с.
10. Гаврилова Н.С. Методика формування правильної артикуляції фонемі [Р]. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць*. Вип. 16. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С. 27-50

11. Галенко Л. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навчальний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2010. 110 с.
12. Галецька Ю. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць. Вип. 17. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 75-84
13. Гаяш О.В. Корекційно-розвальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання....Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
14. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика. Дніпропетровськ: «Пороги», 2013. 292 с.
15. Гладуш В.А. Розвиток теорії логопедії в Україні: історичний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал* Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. №3, с. 442-450
16. Гладуш, В. А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.) *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 1 (35). С. 56–66
17. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В.І.Бондаря, В.М.Синьова. Київ: «МП Леся», 2011. 528 с.
18. Дрозденко К. С., Чернецька Л. В., Дрозденко О. В. Пам'ять – важливий психологічний компонент засвоєння знань. *Початкова школа*. Київ, 1994. №4
19. Зеленська С.В. Розвиток пам'яті в учнів молодшого шкільного віку. Навчальний посібник. <https://naurok.com.ua/navchalniy-posibnik-rozvitok-pam-yati-v-uchniv-molodshogo-shkilnogo-viku-10460.html>
20. Єніна Л. Гімнастика розуму. *Палітра педагога*. 2002. №4. С.24-25
21. Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття) : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.03. Київ. 2020. 18 с

22. Козинець О.В. Коротко про заїкання батькам, вчителям та дітям. *Психологія та педагогіка: актуальні питання: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, Україна, 10-11 квітня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 172-176
23. Конопляста С.Ю. Психолого-педагогічна діагностика відхилень в розвитку. Проблеми та перспективи: Зб. наукових праць з проблем дефектології. Луганськ, 2003. С. 131-136
24. Конопляста С.Ю. Сучасний стан логопедичного супроводу дітей раннього віку з церебральним паралічем та їх батьків як запоруки успішної соціалізації. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ, 2019, Вип. 37. С 63-72
25. Константинів О.В. Особливості розвитку навичок аудіювання у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук праць: Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2020. Вип. 16 Т. I. С. 122-133*
26. Коробко С. Особливості розвитку пам'яті учнів. *Початкова школа*. 1999. №2. С.12-15
27. Левицький В.Е. До питання про стан та розвиток усного зв'язного мовлення учнів молодших класів з порушеним інтелектом. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. 23 в трьох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. С.257-264.*
28. Леонт'єв А. И. Развитие памяти. М.: Учпедгиз, 1931. 279 с.
29. Лісова Л.І. Особливості пізнавальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовленнями. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії»*. Київ: Міленіум, 2020. С. 199-201.
30. Лісова Л.І. Особливості труднощів переказу тексту арифметичної задачі молодшими школярами з ТПМ. *Актуальні питання корекційної освіти*

- (педагогічні науки): збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. Вип. 11. С. 178-186.
31. Логопедія. Підручник. За ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
  32. Логопедія : підручник. Вид. 3-тє, перер. та доповн. За ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 776 с.
  33. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
  34. Мартиненко І.В. Сучасні підходи до класифікації мовленнєвих порушень у дітей та дорослих. *Хрестоматія з логопедії: навчальний посібник*. За ред. М.К. Шеремет. Київ: «Книга-плюс», 2019. С. 29-35.
  35. Мартиненко І.В., Козачук Л.П. Інноваційні підходи в логопедичній роботі з безмовленнєвими дітьми. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2017. №1. С. 18-25
  36. Методика «Визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті» https://vseosvita.ua/library/metodiki-doslidzenna-pamati-pidlitkiv-197903.html?_cf_chl_rt_tk=rOScPfU9IEVa0LYK0vK_idHXeJ_PYiwTBZSydxPo_W0E-1691153206-0-gaNycGzNDLs
  37. Методика «Визначення запам'ятовування двозначних чисел». <https://vseosvita.ua/library/embed/0100g1ni-d2f5.docx.html>
  38. Методика «Запам'ятай малюнки». <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-metodika-zapamataj-malunki-283185.html>
  39. Мілевська О.П. Організаційні аспекти проведення фонематичної гімнастики як логотерапевтичної технології. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20-21 листопада 2020 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С.153-157
  40. Мовленнєвий розвиток дошкільника [HTTP://PRYLUKY-DNZ19.CN.SCH.IN.UA/METODICHNA VITALJNYA/METODICHNI REKOMENDACII /MOVLENNYEVIJ ROZVITOK/](http://pryluky-dnz19.cn.sch.in.ua/metodichna-vitaljnya/metodichni-rekomendacii-movlennyevij-rozvitok/)

41. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне. 2012. 100 с.
42. Овчаренко К. С. Як розвивати пам'ять, мислення і розумові сили дитини. *Педагогіка В. Сухомлинського як втілення гуманістичних загальнолюдських ідеалів*. Миколаїв, 1998. 120 с.
43. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник. За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ: 2018. 252 с.
44. Пахомова Н.Г., Лук'яненко А.В. Комплексний підхід до діагностики мовленнєвих порушень органічного генезу. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота): наук. журн.* Запоріжжя: Вид-во КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 2(5).
45. Підласий І. П. Система засвоєння-забування. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 2
46. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Humanities & Social Sciences*, 2009. С. 217-218
47. Пінчук Ю.В. Організація логопедичної допомоги в Україні. *Логопедія: підручник* за ред. М.К. Шеремет. Вид.5-те, Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. С. 822-844
48. Потапова Т. Ігри-криптограми. *Палітра педагога*. 2002. №3. С.20-21
49. Потапенко О.М. Використання вібраційного апарату Z-Vibe та жувальних тренажерів у роботі логопеда. *Журнал «Корекційна педагогіка»* №2, 2020 р. С. 24-28
50. Пушкарьова Т. Діагностування та розвиток пізнавальних процесів молодшого школяра за умови психологічного супроводу експериментальної програми «Росток». *Рідна школа*. 2008. № 3–4. С. 55–57.)
51. Психологічні характеристики сформованості операції класифікації у дітей із ЗНМ. *Дефектологія*. 2003. №4. С. 37-40
52. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із ТПМ: навчання та розвиток». Львів, вид «Світ» 2020. 264 с.

53. Рібцун Ю.В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. У 9 кн. / За заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис-XX». 2010. Книга 9. 36 с.
54. Савінова Н.В., Білюк О.Г., Берегова М.І. Спеціальна методика розвитку мовлення та початкового навчання мови дітей з тяжким порушенням мовлення. Миколаїв: Видавець «Іліон». 2022
55. Савчин М.В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2005. 360 с.
56. Сикорский И.А. О заикании. Киев: Изд-во Карла Риккера, 1889. 301 с.
57. Скрипник Т. В. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посібник. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/images/news/2016.02.10/Tehnologii%20Autizma.pdf> (дата звернення: 28.09.2018).
58. Тарасун В.В. Когнітивна діяльність логопеда: стадії обробки інформації, форми представлення і прийняття рішення. *Наук. вісник Миколаївського ДУ ім. О. Сухомлинського*: зб. наук. праць. Миколаїв, 2016. Вип.1.46 (107). с. 89- 95
59. Типова освітня програма для 1-2 класів НУШ Савченко О.Я. <https://idea-teacher.com.ua/e-lib/navchalno-metodychni-posibnyky/pedagogichnym-praczivnykam/typova-osvitnya-programa-dlya-1-2-klasiv-nush-savchenko-o-ya/>
60. Тищенко В.В., Линдіна Є.Ю. Загальна характеристика системи корекційної роботи з удосконалення шляхів подолання первинного недорозвитку мовлення, розробленої Є.Ф. Соботович. *Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник*. Київ: «Книга-плюс», 2019. С. 221-231
61. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам. Київ: Літера ЛТД. 2006. 128 с.
62. Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 18. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 111-125

63. Туріщева Л.В. Психокорекційні ігри в роботі педагога. Х: Вид. група «Основа», 2007. 160 с.
64. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник. За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Запоріжжя, 2021. 428 с.
65. Федорович Л. О. Формування правильної вимови молодшого шкільного віку. Кременчук: Християнська Зоря, 2007. 346 с.
66. Чепурний Г.А. Методика ефективного вивчення складу числа, розвитку зв'язного мовлення та всебічного розвитку. Навчально-розвивальний комплекс методичних розробок «Числа та їх таємниці». Вінниця: Розвиток, 2020. <https://edu.mnemo.com.ua/vyvchennya-skladu-chysla/>
67. Чердніченко Н.В., Тенцер Л.В. Результати впровадження комплексної системи корекції фонетико-графічних помилок у молодших школярів із дисграфією. *Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*. Миколаїв, 2020. Вип. 8. С. 40-57
68. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник Упорядник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
69. Швалюк Т.М. Формування уміння виконувати синтаксичні трансформації речень на письмі у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. № 40. С. 90-99
70. Шеремет М.К., Гладуш В.А. Життєвий шлях та науково-методична діяльність Ірини Йосипівни Дьоміної. *Логопедія*, 2018. №13. С. 77-87